

Alfred Sjödin

Lunds universitet

Alfred.Sjodin@litt.lu.se

Georgica på svensk mark – imitation och analogi

Mitt bidrag har undertiteln ”imitation och analogi”. Om det första begreppet – *imitationen* – här syftar på en litterär teknik (*imitatio veteris*) är *analogin* snarare en effekt som *imitationen* kan åstadkomma, ett likställande av förflutet och samtid. Detta likställande gör bruk av mer än det enskilda textstället hos en föregångare; det etablerar en likhet mellan två historiska epoker och gör bruk av den kunskap den senare diktaren har om den imiterade diktarens historiska kontext. Det rör sig om en form av identifikation med föregångare som präglar klassicismens kultur i dess helhet.

Till idén om ”det klassiska” hörde inte bara konstnärlig blomstring, utan även konstens integration i samhället, där den goda härskarens mecenatskap sågs som utmärkande för en kulturell guldålder. En under 1700-talet inflytelserik tankemodell var Voltaires idé om de fyra sköna seklen (”les quatre beaux siècles”): stadsstatens Aten, Augustus Rom, Italien under renässanspåvarna Julius II och Leo X och Ludvig XIV:s Frankrike. Som Sven Delblanc påpekar låg det nära till hands att tänka sig ett femte stort sekel med Gustaf III som lysande mecenat i likhet med sin anagrammatiske namne, Augustus.¹ För en diktare som Johan Gabriel Oxenstierna – vars dikt om jordbruket, *Skördarne*, jag ska behandla här – var det givna identifikationsobjektet Vergilius. Men inte *Aeneidens* diktare, utan den Vergilius som skrivit herdedikter och den lantliga lärodikt, *Georgica*, som tjänade som Oxenstiernas inspiration till *Skördarne*, i synnerhet för dess första version från 1773. Det måste dock understrykas att *Skördarne* inte är ett didaktiskt poem i snävare mening. Lärodiktens typiska tilltal är frånvarande till förmån för en mimetisk framställning av de typiska aktiviteterna kring skördarbetet.

Verket tillhör den av eftervärlden ofta förkättrade genren deskriptiv poesi, en form som ofta ses som ett steg mellan klassicism och romantik. Dess ändlösa naturbeskrivningar anses bryta med klassicismens inriktning på den handlande människan och dess fokus på generaliteter.

Och den objektiva blicken för naturen tycks oss jämfört med det romantiska naturpoemet rent referentiell. Den är varken allegorisk eller symbolisk.² Så avgränsar till exempel Horace Engdahl Oxenstiernas diktning från de senare romantikernas:

Textens långt drivna humanisering av tingen består inte i att den yttre världen skulle besättas av metafysisk mening. Oxenstiernas mytologiska och besjälade grepp skapar i stället halvgenomskinliga fantasiskikt framför motivet, på vilka allehanda nyttiga och behagliga meddelanden kan tecknas. Dikten förvandlar landskapet till en bonad av kulturella erfarenheter: det vore ett annat sätt att beskriva ämnets förvandling till poesi.³

Det är en träffande karakteristik också av *Skördarnes* poetiska teknik. Ändå kan vi, om vi läser dikten som en imitation av *Georgica*, ana en bildspråklig potential bakom (snarare än ”framför”) naturskildringen. Det skulle då röra sig om en funktion i själva naturbilden vilken inte helt kan reduceras till de utsagor som så att säga klistras på den.

I den antika diktningen finns på sina håll tendensen att sidoställa jordbruk och statskonst och låta det förra tjäna som spegel för den senare; vi finner den bland annat i *Odysseéns* nittonde sång (v. 109–115) och i *Verk och dagar* (v. 225–237). Jordens rikedom är i dessa fall tecknet på att landet styrs av en rätträdig konung eller bebos av ett dygdigt folk. Något av den här analogin finns med när Vergilius skriver *Georgica*, en lärodikt om jordbruket. Vergilius tillägnar sin lärodikt till den nyblivne kejsaren Augustus, och önskar att han ska inleda en ny era av fred och enighet efter det inbördeskrig som härjat landet. Han ser fram mot den dag då en plöjande bonde med förvåning upptäcker vapen eller rester av hjälmar och sköldar i sin åker. Denna bild står mot det omedelbara nuet, där åkrarna ligger övergivna och där jordbruksredskapen smids om till svärd. Samtidigt hade jordbrukstematiken en särskild resonans för romarna, som ofta hävdade sitt bondska ursprung som nyckeln till sina militära framgångar. I bakgrunden finns en tanke om att nå moralisk återfödelse genom att återvända till enkelhet och praktisk klokskap. Något av hemligheten med dikten är det sätt på vilket den utvecklar paralleller mellan mer blygsamma och mer storslagna uppgifter, kanske tydligast i det sätt på vilket instruktionen i biodling blir en allegori över statskonsten.

Skördarne handlar, precis som *Georgica*, om jordbruket. Men jordbruket har en mängd av konnotationer som gör de bägge dikterna till något mer än enbart en agrikulturell handbok/beskrivning. Till jordbruket knyts politiska och religiösa teman: auktoriteten,ushållningen med resurser, och inte minst samstämmigheten mellan

människan och den yttre natur som på en gång är vad hon lever av och en självklar teckenrepertoar, såväl för romarna som för 1700-talets människor.

I Oxenstiernas samtid finner vi hos Kellgren, i "Filosofen på landsvägen", en användning av jordbruket som allegori över statskonsten. Under rubriken *åkerbruk – regeringssätt* liknar han det förhållandet, att en dåligt skött åker ändå kan ge en god skörd, med hur despotismens försvarare resonerar. De utgår från att människan är i sig ond eller i sig god, och att regeringssättet spelar föga roll jämfört med detta grundläggande faktum. Men, invänder Kellgren, just "därföre att denna jord är så elak, begär hon odling", det vill säga ett dåligt folk behöver bra lagar, om inte annat för att inte bli värre. Och se, "klippan, öknen, moraset hava blivit till åkrar".⁴ Kellgren sätt att uppfatta likhet mellan dessa fenomen parat med hans reflektioner i bokens förord kan hjälpa oss att sätta naturskildringens figurativa potential i perspektiv. Utgångspunkten för Kellgren är att var och en som färdas längs samma väg ser exakt samma föremål, men att ingen av dem kommer att ha exakt samma tankar. De tankar han haft på sin resa mellan Stockholm och Ystad vill han nu lägga fram. Men han värjer sig genast mot anklagelsen att dessa lika gärna kunde tänkts ut på kammaren. Nej, tankarna i boken är "passiva" tankar, reflektioner vilka uppstått i kontakt med sinnesintryck. Kellgren är mån om att betona det singulära i tankarna: de är hans egna unika reflektioner och har sitt upphov i mötet med ett unikt objekt. I sin självförståelse företräder Kellgren den moderna författartypen. Det hindrar emellertid inte att det på sin höjd är utformningen av tanken som är unik – själva "transitionen" mellan åkerbruk ("bildled") och regeringssätt ("sakled") är en konventionell allegori. En liknande vacklan mellan empiriska intryck och traditionell betydelse präglar, som vi ska se, Oxenstiernas deskriptiva diktning.

Den politiska makten drog sig inte för att utnyttja jordbrukets symboliska potential. I Gustav III:s tal på rikssalen den 21 augusti 1772 påpekar han, som en bland de katastrofala effekter det förra styrelseskicket haft, att "Jorden har nekat sin gröda och en dyr tid med hunger och nöd har tryckt landet."⁵ Missväxten och hungersnöden hade börjat 1771 och skulle fortsätta till 1773. För Gustav blir det viktigt att visa att den var ett arv från frihetstidens vanvård [som nytillträdde regeringar alltid gör], och att vid dess upphörande framställa sig själv som dess avhjälpare. Men Gustav diskuterar inte de praktiska aspekterna av den vanskötsel av rikets finanser som orsakat nöden. Snarare blir den ett led i den symboliska framställningen av skillnaden mellan ett gott och ett dåligt styre, och det är faktiskt "Jorden" som utgör

subjekt i den citerade meningen. Hungersnöden blir ett tecken lika mycket som ett faktum, en negativ fas i försynens berättelse om Sverige så väl som ett resultat av en viss ekonomisk politik. När Gustav 1772 instiftar Vasaorden för att belöna särskilt duktiga jordbrukare utför J.F. Martin ett kopparstick häändelsen till åminnelse. Sticket visar Gustav, som i sällskap med vishetens gudinna Minerva hänger Vasaordens kedja om halsen på skördegudinnan Ceres. Det är i denna situation, där klokheten, skörden och makten ingår ett symboliskt förbund, som en imitation av *Georgica* har en särskild roll att spela.

För att få perspektiv på denna potentiella bildlighet i framställningen av jordbruket, kan vi jämföra Skördarne med Alexander Popes dikt "Windsor Forest". Dikten skrevs efter slutet på det spanska successionskriget och gör en koppling mellan den fredliga, goda makten och naturens blomstrande:

Here Cres' gifts in waving Prospect stand
And nodding tempt the joyful Reapers Hand
Rich Industry sits smiling on the Plains,
And Peace and Plenty tells, a STUART reigns. (v. 39–42)⁶

Liksom *Skördarne* tar "Windsor Forest" sin utgångspunkt i en ny regering och ett program för nationell återfödelse (det nya Great Britain), och för båda diktarna tjänar bilderna av ymnig fruktbarhet som en slags naturens sympati med det politiska tillståndet. Det didaktiska i trängre mening är inte särskilt framträdande, men Pope etablerar tydliga intertextuella band mellan sin dikt och Vergilius'. Romaren låter nämligen sin *Georgica* sluta med samma rad som öppnar hans herdedikter ("Tityrus, du som vilar i bokarnas skugga"), och samma förhållande gäller mellan Popes dikt och den första av hans pastoraler, "Spring" (raden "First in these Fields I try the Sylvan Strains"). Man kan tolka förhållandet på olika sätt. Ur karriärsynvinkel kan man se det som att den unge Pope (han var bara sexton när han skrev diktens första version) höjer sig, liksom Vergilius, till en mer officiell diktarställning genom att upprepa stegen i föregångarens diktarbana.⁷ Men man kan också se Popes dikt som en kreativ imitation av *Georgica*, ett urval bland dess aspekter som särskilt tar fasta på jordbrukets potential som tecken för den goda statskonsten.

Denna förbindelse mellan den världsliga makten och naturen har också relevans för ett inslag som spelat stor roll i äldre tiders lantliga diktning: guldåldersmyten. Om den klassicistiska pastoraldiktningens uppgift var att ge en bild av guldålderns ymnighet och frihet från arbete i motsats till civilisationens tvång, har *Georgica* en mer dialektisk syn på den historiska utvecklingen. Om människan inte behövt tampas med

en motsträvig natur hade hon aldrig utvecklat sin uppfinningsrikedom. Den nya guldålder som kan ta form präglas av en harmoni mellan människan och naturen, men bara på villkor att människan med flit och sunt förnuft gör sig till dess herre. Att georgiska imitationer under 1700-talet delvis utkonkurrerar pastoralen som naturbeskrivande genre beror till stor del på detta budskap.

Snarare än att vara ett paradisiskt urtillstånd växer någonting som liknar pastoralens guldålder fram som ett resultat av en politisk utveckling. Vi ser det i Popes dikt där den rätta regentlängden löper parallellt med en förändring av landskapet från torftighet till ymnighet:

Succeeding Monarchs heard the Subjects Cries,
Nor saw displeas'd the peaceful Cottage rise.
Then gath'ring Flocks on unknown Mountains fed,
O'er sandy Wilds were yellow Harvests spread...
(v. 85–88.)

Och i Oxenstiernas dikt ser vi samma koppling mellan kungen och bönderna, där erkännandet av jordbrukets värde lättar arbetets börda:

Den trägna Åkerman, i jordens skötsel händig,
Att odla hennes fält tror ej en omsorg tung
Som gör hans eget gagn och älskas af hans Kung. (I, 412–414)⁸

Och någonting som liknar guldåldern är resultatet av denna förening:

Hvar konst som menskjan lär att lefva mera säll:
Hvart fält till åkrar bytt och strödt med nya tjäll:
Hvar bygd, hvar odalsman, själf styrd af billigheten,
Med godhet alstrar flit, med fliten ymnigheten,
Ge till de tecken rätt som vårda för vår tröst
Ett minne och ett namn, så dyrt i Svears bröst. (I, 417–422)

Ur denna synvinkel blir det lättare att se hur skildringen av kriget relaterar till diktens helhet. Den har av Martin Lamm bedömts som en omotiverad efterbildning av James Thomson och som en litterär kliché utan större betydelse.⁹ Men i sammanställningen av en missbrukad makt och en landsbygd i spillror spelar den en oumbärlig roll som motbild till det lyckliga nuet. Den förhållandevis långa utläggningen följer ganska oförmedlat efter ett stycke präglad av kärleksdrömmar och carpe diem-filosofi (I, 329–336). Påminnelsen om livets korthet är i sådana sammanhang obligatorisk, men här leder den över till en påminnelse om att krig kan bryta ut, att "världens Herrars kif" kan gå

ut över de fredliga medborgarna. Skalden ser mörka visioner av slagfältets blodutgjutelse och en plundrad landsbygd där skörden går om intet, bilder som utgör motsatsen till guldålderns leende fält:

I Gudar af vår värld! Är det då all er ära
Att med ert slägtes blod så dyrkjöpt lager bära,
Förhärja jordens krets att hennes spiror få,
Och med en sorglig makt i tomma öknar rå? (I, 383–386, min kurs.)

Här framgår på vilket sätt naturens ymnighet kan fungera bildligt: den utgör både förutsättningen för och tecknet på ett välskött rike. Oxenstierna åstadkommer en kontrastverkan i det sätt på vilket ett nytt stycke tar sin början. Som läsare ombeds vi då ”vända bort vår syn från fasans föreställning” mot en lycklig, fredlig och bördig nejd,

...där mot Svea barn Försynen äntlig blid
Har våra dagar spart att se en Gustafs tid. (I, 394–395)

”Enighetens lugn” har följt ”tvedräkts fasa” (I, 427), vilket kan anspela på tidigare krigsföring såväl som på frihetstidens kaotiska partipolitik. Ambivalensen har troligtvis att göra med beroendet av *Georgica*, där Vergilius ser fram emot en ny era av fred efter inbördeskriget. I Oxenstiernas historiska fantasi blir frihetstidens intressemotsättningar den närmaste motsvarigheten.

Men *Skördarnes* pacifistiska tendens måste också kvalificeras i enlighet med detta enhetsskapande program. Trots retoriken om krigets hemskheter, är pacifismen knappast av det ovillkorliga slaget. Skillnaden mellan den oupplyste och den upplyste despoten är huvudsakligen att den senare åstadkommer rikets lycka och stabilitet medan den förre söker makten för maktens egen skull. Men stabiliteten och lugnet bildar samtidigt villkoren för undersåtarnas lojalitet och deras villighet att försvara fäderneslandet. Den lantliga diktningens funktion – att presentera lantlivets moraliska enkelhet som ett alternativ till städernas förkonstling – blir del i ett program för medborgerlig dygd. Så beskrivs tidigare i första sången den självägande bonden, som

Med oskuld styr sin plog, med mod sin brynja drar
För ära, kung och lag och fosterlands försvar. (I, 153–154)

På flera ställen återkommer en kontrast mellan epikens martialiska teman och de lantliga diktarternas fredliga, och det är ingen tvekan om var Oxenstiernas sympatier ligger. Oxenstierna hade redan i sitt ”Tal på kronprinsens födelsedag 1770” uppmanat landets diktare att dikta

efter sitt lynne och på det sätt som passar dem bäst bidra till den nya eran. Han frågar sig då:

Ska hjältens djärva sång bli af en skald begärd,
Som var till herdars flöjt af Pan allena lärd?¹⁰

Samtidigt måste han kunna betona lantlivets värde bortom den lustbetonade verklighetsflykten i pastoralens lågstil. Det var då naturligt att vända sig till mellanformen *Georgica* som ger naturskildringen ett högre syfte, och låter oss se relationerna mellan lyckan och politiken. Genom den historiska analogin mellan Gustav och Augustus, mellan Oxenstierna och Vergilius, får det svenska landskapet en sådan symbolisk funktion.

Noter

¹ Sven Delblanc *Ära och minne. Studier kring ett motivkomplex i 1700-talets litteratur*, Stockholm, 1965, s. 154.

² Se om detta Geoffrey Thurley *The Romantic Predicament*, London, 1983, kap. 3: "Romantic Language: the Rise of Object-Dominance".

³ Horace Engdahl *Den romantiska texten*, Stockholm, 1986, s. 33.

⁴ Johan Henric Kellgren "Filosofen på landsvägen" i *Skrifter I*, red. Carina och Lars Burman, Stockholm, 1995, s. 354.

⁵ Gustav III *Skrifter i politiska och vitttra ämnen*, Stockholm, 1806, s. 90.

⁶ "Windsor Forest" citeras ur John Butt (ed.), *The Poems of Alexander Pope. A one-volume edition of the Twickenham text with selected annotations*, London, 1963.

⁷ David Fairer *The Poetry of Alexander Pope*, London, 1989, s. 49.

⁸ 1773 års version av Skördarne citeras från Holger Frykenstedt (ed.), Johan Gabriel Oxenstierna *Skördarne. Skaldedikt i tri sånger*, Stockholm, 1957.

⁹ Martin Lamm *Johan Gabriel Oxenstierna. En gustaviansk natursvärmares liv och dikt*, Stockholm, 1913, s. 214: "Fullkomligt obetydliga ur konstnärlig synpunkt äro skildringen af stormen och passagen om 'krigets fasor', oundgängliga praktstycken i hvarje landskapsdikt alltsedan Thomson."

¹⁰ Johan Gabriel Oxenstierna *Arbeten* vol. I, Stockholm, 1805, s. 192.